

e-ISSN 3060-5059

DOI: 10.67227

IJTIMOIIY-GUMANITAR SOHADA ILMIY-INNOVATSION TADQIQOTLAR

ILMIY METODIK JURNAL

Scientific and Innovative Research in
Social and Humanitarian Studies

Vol. 3 • Issue 10

2026

Founded in 2024

publishscience.uz

publish_science_journal@mail.ru

PEER REVIEWED • OPEN ACCESS

QORAQALPOG'ISTONDA GLOBALLASHUV DAVRIDA OILA VA NIKOH MUNOSABATLARI

Allamuratova Serexan Janabayevna

Berdaq nomidagi Qoraqalpoq davlat universiteti.

e-mail: allamuratovaserehan7@gmail.com ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0395-8252>

Annotatsiya.

Ushbu maqolada globallashuv va iqtisodiy transformatsiyalar sharoitida Qoraqalpog'istonda oila, nikoh munosabatlari va gender masalalaridagi o'zgarishlar tahlil qilinadi. Mehnat migratsiyasi va madaniy birxillashuvning oilaviy munosabatlarga ta'siri yoritiladi. Shuningdek, oilalar daromadini oshirish, uy-joy bilan ta'minlash va otionalikni rag'batlantirish orqali oila institutini mustahkamlash bo'yicha takliflar ilgari suriladi.

Kalit so'zlar: globallashuv jarayonlari, ayollar, oila, madaniyat, nikoh, bolalar tarbiyasi.

СЕМЕЙНО-БРАЧНЫЕ ОТНОШЕНИЯ В КАРАКАЛПАКСТАНЕ В ЭПОХУ ГЛОБАЛИЗАЦИИ

Алламуратова Серехан Жанабаевна

Каракалпакский государственный университет имени Бердаха.

Аннотация.

В данной статье анализируются изменения в сфере семьи, брачных отношений и гендерных вопросов в Каракалпакстане в условиях глобализации и экономических трансформаций. Рассматривается влияние трудовой миграции и культурной унификации на семейные отношения. Кроме того, выдвигаются предложения по укреплению института семьи посредством повышения доходов семей, обеспечения жильём и стимулирования родительства.

Ключевые слова: процессы глобализации, женщины, семья, культура, брак, воспитание детей.

FAMILY AND MARRIAGE RELATIONS IN KARAKALPAKSTAN IN THE ERA OF GLOBALIZATION

Allamuratova Serexan Janabayevna

Karakalpak State University named after Berdakh.

Abstract.

This article analyzes changes in family and marriage relations and gender issues in Karakalpakstan in the context of globalization and economic transformations. It examines the impact of labor migration and cultural homogenization on family relationships. In addition, the article puts forward proposals for strengthening the institution of the family by increasing household incomes, providing housing, and encouraging parenthood.

Keywords: globalization processes, women, family, culture, marriage, child upbringing.

Kirish. Globallashuv jarayonlari butun dunyoda bo'lgani kabi, Qoraqalpog'iston Respublikasida ham ijtimoiy-madaniy muhit hamda oilaviy-nikoh munosabatlariga sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda. Asrlar davomida shakllangan milliy an'analar, avlodlararo mustahkam rishtalar va qoraqalpoq xalqiga xos bo'lgan oilaviy qadriyatlar bugungi kunda zamonaviy iqtisodiy hamda ijtimoiy o'zgarishlar bilan uzviy to'qnash kelmoqda. Jahon hamjamiyatiga integratsiyalashuv va iqtisodiyotning modernizatsiyalashuvi sharoitida oilalarning ichki tuzilishi, rollarning taqsimlanishi va jamiyatdagi mavqei yangicha shakl olmoqda.

Ushbu transformatsiyalarning markazida, eng avvalo, xotin-qizlarning ijtimoiy va iqtisodiy maqomining oshishi turibdi. Zamonaviy ta'lim imkoniyatlarining kengayishi hamda xotin-qizlarning mehnat bozoriga faol kirib borishi an'anaviy patriarxal oila modelidan bosqichma-bosqich voz kechib, teng huquqli va sheriklikka asoslangan munosabatlarga o'tishga zamin yaratmoqda. Bugungi kunda qoraqalpoq ayollari nafaqat uy-ro'zg'or va farzand tarbiyasi bilan cheklanmoqda, balki tadbirkorlik, ta'lim, tibbiyot hamda davlat boshqaruvida faol qatnashib, oila budjeti va hudud farovonligiga munosib hissa qo'shmoqda. Bu esa oilaviy qarorlarni birgalikda qabul qilish va xotin-qizlar huquqlarini amalda ta'minlash imkonini bermoqda.

Shu bilan birga, globallashuv davrida oila instituti qator jiddiy chaqiriq va muammolarga ham duch kelmoqda. Xususan, katta, ko'p avlodli an'anaviy oilalardan ko'ra, faqat ota-ona va farzandlardan iborat nuklear oilalarning ko'payishi, iqtisodiy omillar sababli yuzaga kelayotgan mehnat migratsiyasi hamda raqamli texnologiyalar ta'sirida yoshlar va kattalar o'rtasidagi dunyoqarash tafovutlarining ortishi shular jumlasidandir. Mehnat migratsiyasi natijasida oila a'zolarining uzoq muddat ayri yashashi ba'zan oilaviy rishtalarning zaiflashishiga va ma'naviy uzilishlarga sabab bo'layotgan bo'lsa, yosh oilalarning iqtisodiy va psixologik tayyorgarliksizligi ajralishlar sonining ortishiga olib kelmoqda.

Globallashuv jarayonlari ko'proq rivojlanayotgan va postindustrial mamlakatlarda sodir bo'lmoqda va G'arb olimlarining ishlari kengroq o'z aksini topgan. Globallashuv tarafdorlari ham, muxoliflari ham sodir bo'layotgan jarayonni o'zgartira olmaydilar.

Globallashuv va bozor munosabatlari o'tish davrida tijorat tuzilmalarining kengayishi hamda mehnat bozoridagi raqobat, eng avvalo, ijtimoiy himoyaga muhtoj toifalar — oilalarning ahvoriga bevosita ta'sir ko'rsatib, iqtisodiy omillar sababli yuzaga kelgan migratsiya jarayonlari qarindoshlik hamda oilaviy aloqalarning zaiflashishiga olib kelmoqda. Bunday murakkab ijtimoiy-iqtisodiy sharoitda xotin-qizlar huquqlarini va ularning huquqiy asoslarini o'rganish ayollar emansipatsiyasi hamda ularni ijtimoiy muhofaza qilish yo'lidagi muhim qadamdir. Xususan, tadqiqotchi G. Matkarimova ta'kidlaganidek, mamlakatimizda 40 dan ortiq nodavlat notijorat tashkilotlari faoliyat yuritayotgan bir paytda ayollar huquqlarini inson huquqlarining ajralmas qismi sifatida qarash ijtimoiy ongni shakllantirish va gender xabardorligini oshirishda hal qiluvchi ahamiyatga egadir [4].

Shahar infratuzilmasi, ijtimoiy xizmatlar, savdo, sog'liqni saqlash va turmush darajasini oshirish esa jamiyatning barcha sohalarida faoliyatni kengaytirishni talab qilgan [2].

Urbanizatsiya jarayonlari migratsiya, aholining kundalik hayotini shakllantirgan muhim omil hisoblanadi [4].

Migratsiya jarayonlarida, hatto odamlar oilalari bilan ko'chib ketsalar ham, ular qarindoshlari va yaqin do'stlarining qo'llab-quvvatlashidan mahrum bo'lalilar va stress hamda qiyinchiliklarni boshdan kechirganlarida ko'pincha vaziyatni yengishga qodir bo'lmaydilar. Bu esa ularning nikohi va farzandlariga ta'sir qiladi. Ota-onalar farzandlarining kelajagini ta'minlash uchun mashaqqat chekmoqdalar. Bolalarning o'zlari esa yangi sharoitga tezroq moslashadilar, til va mahalliy madaniyatni o'zlashtiradilar, biroq "ildizdan uzilish" o'zlikni shakllantirishda, ayniqsa, o'smirlik davrida muammolar tug'dirmasdan qolmaydi. Xorijiy mamlakatlardagi migrant oilalar nafaqat moddiy muammolarga duch kelishadi, balki doimiy stress holatini ham boshdan kechirishadi. Bu esa yaxshi moddiy turmush darajasi bilan "kompensatsiya" qilinmaydi.

Uydan uzoqda (ko'pincha boshqa davlatda) vaqtincha ishlagan taqdirda ham er-xotinning muqarrar ajralishi ularning nikohi barqarorligiga va samarali ota-onalikka yordam bermaydi. Ko'pincha bolalar o'smirlik davrida keksa ota-onalar qaramog'ida qoladilar (ba'zi hollarda hatto ular ham bo'lmaydi), bu esa, o'z navbatida, ularning deviant xulq-atvorini keltirib chiqaradi. Ko'pincha ikkinchi turmush o'rtog'ini yangi joyda ishga joylashtirish muammoli bo'lib, migratsiya qoidalari butun oilaning boshqa mamlakatga kelishini, ayniqsa, vaqtinchalik mehnat shartnomalari mavjud bo'lgan taqdirda, nazarda tutmaydi.

Shuningdek, globallashuvning boshqa bir mexanizmi — millatlararo nikohni ham ta'kidlash lozim. Ammo bu mavzu deyarli o'rganilmagan, "global miqyosda" statistika yuritish yoki sotsiologik tadqiqot o'tkazish ham deyarli mumkin emas. Ehtimol, bunday nikohlar juda muvaffaqiyatli bo'lar. Ammo internet orqali tanishuv holatlarida "xavflar" ortadi (masalan, yangi turmush qurgan erlar boshqa mamlakatda o'z qarzlari xotinlariga "yuklagan" yoki ularni fohishalik bilan shug'ullanishga majburlagan va boshqa ko'plab holatlar ma'lum). Har holda, bunday oilalarda farzand tarbiyasi va boshqa masalalar bo'yicha qo'shimcha muammolar mavjud. Shuning uchun ko'pincha yoshlarimiz kelajakka nisbatan "noaniqlik" va ishonchsizlik holatini boshdan kechiradilar. Shuningdek, bu yoshlarning uzoq muddatli majburiyatlarni o'z zimmalariga olish qobiliyatining pasayib borayotgani bilan bog'liqligini ta'kidlaymiz. Ushbu ishonchsizlik globallashuv davridagi iqtisodiy sharoitlar bilan ham bog'liq, ayniqsa, urning daromad oluvchi sifatidagi rolga urg'u berilgan mamlakatlarda. Chunki global iqtisodiyot sharoitida er-xotinning ikkalasi ham ishlashga majbur, sababi yagona "daromad oluvchi"ning ish joyini yo'qotish xavfi har doim mavjud.

Asosiy tahdid esa madaniyatning globallashuvi bo'lib, bu haqda polshalik sotsiolog P. Shtompka yozadi: "Mahalliy me'yorlar va qadriyatlar, urf-odatlar va axloq, diniy e'tiqodlar, oilaviy hayot modellari, ishlab chiqarish va iste'mol usullari zamonaviy G'arb institutlarining bosimi ostida yo'qolib borayotganga o'xshaydi... Madaniyatni birxillashtirishning hozirgi global ko'lamlari asosan ommaviy kommunikatsiya vositalari, ayniqsa, televideniye bilan belgilanadi" [5]. Qarindoshlik aloqalarini uzish tendensiyasi milliy madaniyatni uzatishning asosiy mexanizmi sifatida odamlarni "urug'siz va qabilasiz zarrachalarga" aylantiradi. Bu esa jamiyatlarning sekulyarizatsiyasi sharoitida "madaniyatsizlik" yoki eng yaxshi holatda "ommaviy madaniyat" dunyosini yaratish xavfini tug'diradi. Bu, xususan, yarim asr oldin Amerika misolida L. Gurko tomonidan tasvirlangan [1].

Shunday qilib, aytish mumkinki, qoraqalpoq oilalari hozirgi vaqtda turli-tuman muammolarga duch kelmoqda. Ulardan eng keskinlari qatoriga oilaning beqarorligi, ajralishlarning yuqori foizi, to'liqsiz va farzandsiz oilalar sonining ko'payishi, nuklear oila hajmining kamayishi kabilarni kiritish mumkin. Boshqa bir guruh muammolar esa ijtimoiy, psixologik va ma'naviy sohalariga taalluqlidir.

Demak, respublikamiz oila siyosatining davlat iqtisodiy barqarorligini ta'minlashni kafolatlovchi global maqsadini quyidagicha ifodalash maqsadga muvofiq:

- mas'uliyatli ota-onalikni rag'batlantirish;
- aholini takror barpo etish jarayonlarini boshqarishning nazariy asoslarini ishlab chiqish;
- oila va oilaviy munosabatlarni saqlab qolishga qaratilgan samarali oilaviy siyosatni shakllantirish va amalga oshirish.

Respublikamizda oilaviy siyosatni shakllantirishda bolali oilalarni qo'llab-quvvatlash bo'yicha xorij tajribasini inobatga olish maqsadga muvofiq. Masalan, Daniyada bolani yakka tartibda parvarish qilishni tanlagan yoki enaga xizmatidan foydalanadigan oilalarga bolani parvarish qilishning turli usullarini amalga oshiruvchi oilalarning teng holatini ta'minlaydigan maxsus kompensatsiya to'lovlari taqdim etiladi. Shuningdek, yosh farzandi bor ko'p bolali

onalarning qisman band bo'lishiga imkon beruvchi mehnat bozori moslashuvchanligini ta'minlash bo'yicha Fransiyaning ijobiy tajribasini misol qilib keltirish mumkin.

Shu sababli, biz oilalar sonini ko'paytirishga qaratilgan oilaviy siyosatni shakllantirish va amalga oshirishning ikkita ustuvor yo'nalishini taklif etamiz:

1. Oila daromadlarining ko'payishi.
2. Oilalarning uy-joy sharoitlarini yaxshilash.

Birinchi yo'nalish doirasida ota-onalarni ish bilan ta'minlash uchun qulay shart-sharoitlar yaratish va ularni munosib ish haqi bilan ta'minlash taklif etilmoqda. Agar oila ko'p bolali bo'lsa va mustaqil ravishda kichik korxona tashkil etsa, u holda soliqqa tortish sohasida imtiyozlardan foydalanishi kerak. Rag'batlantiruvchi ustama miqdori, soliq imtiyozlari miqdori kabi, oiladagi bolalar soniga qarab belgilanishi lozim.

Taklif etilayotgan chora-tadbirlar oilalar oldida turgan ham ijtimoiy-iqtisodiy, ham ma'naviy-ruhiy muammolarni hal qilishga xizmat qiladi. Oila daromadi ko'payadi, u ko'proq oila a'zolarining sa'y-harakatlariga bog'liq bo'ladi. Bu mas'uliyatli ota-onalikni rivojlantirish, bolalar va ota-onalarning ta'lim va kasbiy tayyorgarligi hamda madaniy saviyasini oshirishga xizmat qiladi.

Ikkinchi yo'nalish birinchisi bilan chambarchas bog'liq. Ayniqsa, yosh oilalarga uy-joy sotib olish, qurish va ta'mirlash uchun imtiyozli kreditlar ajratish choralari ishlab chiqish zarur. Shuningdek, qurilish materiallarini ajratish yoki ularni imtiyozli narxda sotib olishni tashkil etish maqsadga muvofiqdir.

Farzandlarini mas'uliyat bilan va vijdonan tarbiyalayotgan ota-onalarni ma'naviy rag'batlantirish choralari ham joriy etish zarur. Ota-onalarni davlat hokimiyati organlarining faxriy yorliqlari, ko'krak nishonlari hamda pul mablag'lari bilan mukofotlash lozim. Bundan tashqari, ommaviy axborot vositalari orqali oilaviy turmush tarzini faol targ'ib qilish zarur.

Ushbu chora-tadbirlarning amalga oshirilishi respublikada oila va oilaviy munosabatlarning nufuzini oshirishga yordam beradi, zamonaviy yoshlar ko'z o'ngida ijobiy qiyofani yaratadi va oilaviy-nikoh munosabatlari sonining ko'payishiga yordam beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Gurko L. Crisis of the American Mind. – New York: Rider and Company, 1958.
2. Seydametova G. U. Qoraqalpog'iston shaharlarida 1960–1980-yillarda urbanizatsiya va modernizatsiya jarayonlarining kundalik hayotga ta'siri // Ijtimoiy-gumanitar sohada ilmiy-innovatsion tadqiqotlar: ilmiy-metodik elektron jurnal. – 2026. – № 3 (2).
3. Matkarimova G. Ayol huquqlari inson huquqlari demakdir // Вестник ККО АН РУз. – 2001. – № 4.
4. Сейдаметова Г. У. Особенности и динамика повседневной жизни городского населения Каракалпакстана в 1960–1970-е годы // Ош мамлекеттик университетинин жарчысы (Вестник Ошского государственного университета). – 2026. – № 1.
5. Штомпка П. Социология социальных изменений / пер. с англ.; под ред. В. А. Ядова. – М.: Аспект Пресс, 1996.